

Hyve & pahe – antiikin, keskiajan ja nykyajan näkökulmia

Anna Sofia Salonen
Tampereen yliopisto

Sami Yli-Karjanmaa
Helsingin yliopisto

Mikä on oikein, hyvää ja tavoittelemisen arvoista, mikä väärin, paha ja vältettävää? Kuinka pyrkiä kohti hyvää ja välttää paha? Kysymykset hyveistä ja paheista ovat puhuttaneet ihmisiä läpi historian. Tämä Uskonnotutkija-lehden teemanumero tarkastelee eräitä hyveistä ja paheista eri aikoina ja eri näkökulmista esitettyjä kysymyksiä ja niihin annettuja vastauksia.

Teemanumero perustuu Teologian ja uskonnotutkimuksen päivillä syyskuussa 2020 toteutettuun työryhmään ”Hyve & pahe – mitä, missä, milloin?”, jonka järjesti Elisa Uusimäen tutkimushanke ”Conceptions of Virtue in Early Judaism” (Helsingin yliopiston kolmivuotinen projektirahoitus, 2018–2020). Työryhmän esitelmät ja niitä seurannut paneelikeskustelu käsittelivät hyveitä ja paheita useilla teologian ja uskonnotutkimuksen oppialoilla luoden poikkitieteellistä keskustelua hyveistä eri aikoina käsittelevien tutkimusten ja tutkijoiden välille. Tämä teemanumero sisältää kolme työryhmän esitelmiin pohjautuvaa tutkimusartikkelia ja niitä kommentoivan loppupuheenvuoron.

Lähestymistapamme hyveisiin ja paheisiin on tässä teemanumerossa laava. Keskustellessamme hyveistä emme viittaa vain tiettyyn filosofian osa-alueeseen, vaan kiinnostuksemme kohdistuu laajemmin siihen, miten eri kulttuureissa on eri aikoina ja eri paikoissa puhuttu hyvän elämän päämääristä ja reunaehdoista eli siitä, mitä ihmisten tulisi tavoitella ja siitä, mitä heidän tulisi välttää. Metodologisesti työryhmää ja siitä syntyneitä teemanumeroa inspiroi kuvaileva etiikka: Havainnoimme moraalisia uskomuksia ja käytäntöjä eri kulttuureissa ja yhteiskunnissa niiden omilla ehdoilla ja omasta itseymmärryksestä käsin.

Yksilöiden ja yhteisöjen tavoiteltavia piirteitä koskevien käsitysten historia ulottuu kauas esihistorian hämäriin. Huolimatta siitä, että kaikissa kielissä ei ole yhtä kokoavaa termiä hyveelle, on hyveiden kattokäsitteen alle laskettavia eettisiä ja intellektuaalisia piirteitä tarkasteltu laajasti eri kulttuureissa ja eri aikoina. Eksplisiittisesti hyveitä on käsitelty erityisesti uskonnon ja filosofian nimellä tunnetuilla elämäneläimillä.

Aikojen saatossa ihmisiltä on hyveellisyyden nimissä kielletty mitä moninaisimpia asioita. Tämä pyrkimys kontrolliin on osa hyve-etiikan historiaa. Kuitenkin jo antiikissa hyveistä keskusteltiin myös analyttisesti. Platon pohti hyveiden perimmäistä ykseyttä tiedon tai sielun

puhtauden muotoina. Aristoteles määritteli hyveet luonteenominaisuuksiksi, jotka tekevät yksilöstä ja hänen toiminnastaan – ja siten myös yhteisön elämästä – hyvän, ja korosti kasvatuksen merkitystä. Hän myös formalisoi jo häntä varhaisemman ajatuksen hyveestä tavoiteltavana keskivälinä. Perinteinen esimerkki tästä keskitiestä on rohkeus arvokkaana ominaisuutena kahden paheen, pelkuruuden ja uhkarohkeuden, välissä.

Pahan välttämisen ja hyvän tavoittelemisen pyrinnot eivät ole vieraita nykyaikanakaan. Nyky-yhteiskunnassa tavallisia ihmisiä kutsutaan jatkuvasti tuomaan esiin identiteettiään, persoonallisuuttaan ja arvojaan esimerkiksi eettisten kulutusvalintojen kautta. Demokratisoituminen, yksilöllistyminen ja subjektiivisia kokemuksia korostava kulttuuri alleviivaavat yksilön valintoja sekä sosiaalisten ja ekologisten ongelmien lähteinä että niiden ratkaisijoina. Yksilönvapauden korostus ei ole vähentänyt hyveellisen toiminnan arvostusta ja kunnollisuuden vaadetta, vaikka tätä pyrkimystä ohjataankin nykyään tiukkojen säädösten tai vahvojen moraalisten auktoriteettien sijaan lähinnä epäsuorin keinoin.

Hyveistä keskusteltaessa huomataan nopeasti, miten paljon annettavaa antiikin ja keskiajan tutkimuksella on nykykeskusteluihin. Antiikin ja keskiajan hyvekeskusteluja tutkivan mieleen saattaa tulla kysyä, pudistelisiko nykyaikaan siirretty Platon tai Tuomas Akvinolainen päätään: edistystä ei näytä tapahtuneen. Esimerkiksi hedonismin estoton viljely on nykyisin vahva osa ristiriitaisista moraalii-ilmastoamme, vaikka sen kielteinen vaikutus ihmisen mahdollisuuksiin saavuttaa hyvä elämä nähtiin jo ammuin.

Toisaalta moni asia on muuttunut hyve-etiikan osalta aikojen saatossa. Laajat kulttuuriset muutokset, esimerkiksi muutos moraalista korostavasta kielestä kohti tieteellistä tietoa painottavaa puhetaapaa, siirtymä itsen kieltämisen ideaalista kohti itsen toteuttamisen vaadetta sekä ulkoisen auktoriteetin seuraamisen syrjäytyminen autenttisen itsen etsinnän tieltä vaikuttavat myös moraalisiin lähteisiimme, jotka on nyt valittava itse. Tarjolla on laaja kattaus usein ääneen lausumatta ja ainakin erittelemättä jääviä näkemyksiä siitä, mitä yksilön tulisi tavoitella. Samalla valinnasta itsestään on tullut moraalinen vaade.

Päävaihtoehtoina voidaan pelkistään pitää oman käytöksen säätelyä korostavaa ja minimoivaa näkemystä. Kulutusyhteiskunnan kontekstissa ihmisiä kutsutaan toisaalta tuomaan esiin itsekontrolliin kykenevää eettistä identiteettiä kuluttamalla oikeina ja hyvinä pidettyjä tuotteita epäeettisinä pidettyjen sijaan. Toisaalta ihmisten jokapäiväisessä elämässä ovat läsnä jatkuvat kehotukset seurata omia halujaan yli välttämättömien tarpeiden. Kysymys kohtuullisuudesta ”spartalaisen askeettisuuden” ja ”joonialaisen ylellisyyden” välisenä hyveenä – kuten juutalainen eksegeetti Filon Aleksandrialainen ajanlaskun taitteessa sitä aristoteelisesti kuvasi – on akuutti myös nykyaikana.

Hyveelliseen toimintaan liittyvä keskittien vaade voidaan nähdä helpotuksena ristiriitaisia odotuksia, velvollisuuksia ja pyrintöjä täynnä olevassa maailmassa. Toisaalta se on myös voimakas epäsuoran sosiaalisen kontrollin muoto. Eri aikoina marttyyrit, häiriköt sekä vastarinta- ja protestiliikkeet ovat katsoneet, että keskittien lisäksi tarvitaan myös rajanylityksiä, äärimmäisiä toimia ja epäsovinnaisuutta – jopa paheita. Rajojen rikkomiset ovat uutta luovan toiminnan ehto. Yhden aikakauden tai yhteisön pahe voi olla toisen hyve.

Tämän teemanumeron artikkelit valottavat kysymystä hyveistä ja paheista kukin erilaisesta historiallisesta ja kulttuurisesta kontekstista ammentaen. Artikkelissaan ”Varhaisia juutalaisia käsityksiä hyveestä” Elisa Uusimäki ja Sami Yli-Karjanmaa tarkastelevat varhaisten juutalaisten kirjoittajien käsityksiä hyveistä ja paheista. Seemiläisillä kielillä kirjoittaneilla juutalaisilla ei ollut käytettävissään yhtä, hyvettä tarkoittavaa kattokäsitettä, mutta tämä ei estänyt heitä kehittämästä ihmisiä tavoittelemaan erilaisia hyveitä – tavalla, jossa moraalien ja kulttuurien alueet limittyivät. Kreikkaksi kirjoittaneet juutalaiset omaksuivat kreikkalaisen *aretē*-käsitteen kuvaamaan yksilön ja yhteisön tavoiteltavia piirteitä, jotka he kuitenkin johtivat Mooseksen lain noudattamisesta. Tutkimus valottaa, kuinka juutalaiset lähteet, jotka yleensä sivuutetaan hyve-etiikan historiasta puhuttaessa, voivat laajentaa käsitystämme antiikin hyvediskurssista.

Ritva Palménin artikkeli ”Uteliaisuus antiikin ja keskiajan teologiassa – hyve vai pahe?” tarkastelee uteliaisuuden käsitettä antiikissa ja keskiajalla ja sen kietoutumista oman aikansa laajempiin filosofisiin ja teologisiin keskusteluihin. Tutkimuksen perusteella antiikin ja keskiajan uteliaisuuden käsitteen merkitykset ja käyttötavat poikkesivat monin tavoin nykyisestä. Antiikin ja keskiajan kirjallisuudessa uteliaisuus oli enimmäkseen pahe, joka kytkeytyi mielen levottomuuteen ja harhailuun. Kuitenkin myös ”hurskaalla uteliaisuudella” voitiin nähdä oma, rajattu roolinsa. Tutkimus on osa Palménin tutkimushanketta ”Sosiaaliset tunteet keskiajan ja renessanssin intellektuaalisessa historiassa (Suomen Akatemia, 2021–2026, nro 341866)”.

Anna Sofia Salosen artikkeli ”Arkisen ruoankulutuksen kohtuullisuus ja kohtuuttomuus runsauden yhteiskunnassa elävien ihmisten ruokapuheessa” tarkastelee kohtuullisuuden hyvettä erityisesti nykyaikana, aineellisen runsauden ja ruoankulutuksen kontekstissa ja tavallisten ihmisten sanoittamana. Tutkimuksen mukaan kohtuullisen ja kohtuuttoman ruoankulutuksen kysymykset paikantuvat tavallisten ihmisten ruokapuheessa erityisesti terveyden, tarpeiden ja ruumiin koon kysymyksiin. Tutkimuksen perusteella kohtuullisen ruoankulutuksen ideaalien taustalle kätkeytyy ajatus kontrolliin kykenevästä ja halujansa hallitsevasta kuluttajakansalaisesta. Nyky-yhteiskunnassa vallitseva hyvän ihmisen ideaali korostaa rationaalisuutta, oppimiskykyä ja joustavuutta, mutta myös kohtuullisuuden vaateiden kohtuullistamista ja armollisuutta itseä ja muita kohtaan. Tutkimus on osa Salosen ”Arkisen ruoankulutuksen kohtuullisuus ja kohtuuttomuus” -tutkimushanketta (Suomen akatemia, 2018–2021, nro 316141).

Yhdessä tämän teemanumeron artikkelit nostavat esiin useita keskeisiä hyveiden ja paheiden tarkastelussa toistuvia teemoja. Yksi näistä koskee halujen hillintää. Oli kyse sitten ylenpalttisesta ravinnosta tai liiallisena tai turhana pidetystä tiedosta, ilman hyveiden tavoittelua halu on vaarassa muuttua hillittömyydeksi. Toisaalta marttyyrien esimerkki osoittaa, että äärimmäisyyttä ja kärsimystäkin voidaan pitää tavoiteltavana, jos se johtaa hyveelliseen päämäärään. Lisäksi artikkeleissa tulee eri tavoin esiin, että hyveissä on harjaannuttava – jopa koko elämän ajan. Hyveet ja paheet eivät ole vain yksityisiä asioita, vaan sielun ja mielen koulumisella ja uuden sukupolven hyveisiin kasvattamisella on keskeinen yhteisöä rakentava tarkoitus ja vahva yhteiskunnallinen merkitys.

Yhdessä nämä eri aikakausia tarkastelevat artikkelit alleviivaavat, että hyveitä on tutkittava kontekstissaan. Eri ajat, eri lähdeaineistot ja erilaisten vähemmistö- ja enemmistöryhmien

näkökulmat valottavat kysymystä hyveistä hieman eri tavoin. Hyveet ja paheet ovat tilanne- ja kulttuurisidonnaisia, vaikka eivät olekaan sattumanvaraisia tai mielivaltaisia.

Teemanumeron päättää Sami Pihlströmin kirjoitus, joka kommentoi numeron kokonaisuutta filosofisesta näkökulmasta. Kirjoitus tuo esiin sekä hyveiden moninaisuuden ja rikkauden tutkimuskohteena ja keskustelunaiheena, että hyvetutkimukseen liittyvät kuvailevan etiikan ja filosofisen, normatiivisen tarkastelun väliset jännitteet. Näin tehdessään kirjoitus asemoi tämän teemanumeron artikkelit hyvetutkimuksen jatkumoon ja osoittaa samalla varteenotettavia tulevaisuuden suuntaviivoja hyveistä kiinnostuneille tutkijoille ja tutkimusryhmille.

Toivotamme teemanumeron lukijoille antoisaa lukumatkaa hyveiden – ja paheidenkin – äärellä.